

MIRCEA COȘEA

**LUMEA SE
SCHIMBĂ!
ROMÂNIA
CE FACE?**

CUPRINS

5	CUVÂNT ÎNAINTE
7	VREM SĂ NE SCHIMBĂM SAU TREBUIE SĂ NE SCHIMBĂM
21	MECANISMUL SCHIMBĂRILOR ECONOMICE ȘI SOCIALE
71	SE ANALIZEAZĂ, SE EXPLICĂ, DAR NU SE DAU SOLUȚII
83	SCHIMBAREA LUMII POATE FI O MĂSURĂ ANTICRIZĂ?
137	DE LA WASHINGTON LA BEIJING?

VREM SĂ NE SCHIMBĂM SAU TREBUIE SĂ NE SCHIMBĂM

Schimbarea lumii a devenit cea mai frecventă și mai facilă explicație pentru tot ceea ce ni se întâmplă de vreo zece ani încoace.

Verile nu mai sunt cum au fost, iar iernile nu mai seamănă cu „Iarna pe uliță” a lui Coșbuc. Ce să mai vorbim despre ploi și secetă!? Plouă în Sahara și este secetă în Suedia, se topesc ghețarii de la Polul Nord și ninge în toiu verii peste palmierii din Palma de Mallorca.

De la marea criză din 2007-2008 până în prezent, schimbarea a tot ceea ce credeam că va fi veșnic este considerată responsabilă pentru apariția unor mari probleme atât de natură economică, dar și politică. Impresia este că lumea s-a hotărât brusc să fie alta decât cea cu care ne-am obișnuit, să ne oblige la reevaluări și redefiniri ale principiilor și ale valorilor ce ne-au ghidat viața ani și ani la rând.

S-a creat o atmosferă de apăsare și de îngrijorare, s-a accentuat teama de noi crize, de războaie și de tot felul de alte catastrofe, fie ele naturale sau provocate de situații politice conflictuale. Este o stare de angoasă generalizată, un stres universal care colorează orizontul de așteptare al cetățeanului secolului XXI din roz bombon în cel mai sumbru cenușiu.

Instituții internaționale importante, foruri academice prestigioase, personalități de renume mondial atenționează omenirea asupra iminentei schimbări și avertizează asupra efectelor malefice ale acesteia.

Unul dintre cei mai ascultați „diagnosticieni” ai economiei mondiale, „World Economic Forum-Davos”, a prezis, într-o formă convingătoare prin acuratețea analizei, consecințele nefaste pe care le va avea schimbarea paradigmei economiei mondializate în următoarele decade:

„Drumul pe care îl parcurgem în prezent marchează o schimbare ce evidențiază cinci factori de risc. Primul este reprezentat de trendul descendent al creșterii economice combinat cu trendul ascendent al datoriei publice și marile mișcări migratorii. Consecința poate fi apariția unui climat favorabil declanșării unor noi crize cu efecte majore asupra accentuării inegalităților și decalajelor de dezvoltare. Al doilea este reprezentat de menținerea corupției și distribuirii inechitabile a profiturilor cu consecințe negative asupra credibilității la nivelul individului a modelului capitalist și a pieței globale. Al treilea este reprezentat de tendința protecționistă de limitare a relațiilor multipolare, ceea ce conduce la restricționarea cadrului global de schimb și cooperare. Al patrulea este reprezentat de trecerea rapidă la cel de al patrulea stadiu al revoluției industriale, ceea ce va determina o nouă diviziune internațională a muncii nefavorabilă majorității țărilor cu capacități insuficiente de finanțare a educației și activității de cercetare-dezvoltare. Al cincilea este reprezentat de apariția unui puternic curent de reafirmare a identității naționale care este subminată uneori de fenomenul globalizării. Consecința este apariția unor mișcări naționalist-populiste care, de multe ori, înlocuiesc rațiunea cu emoția în luarea deciziilor.”¹

La mai puțin de un an de la avertismentul de la Davos a fost dat publicității un altul, nu mai puțin prestigios. Este Comunicatul final al celei de-a 18-a Consfătuiri de la Aix-en-Provence a celebrei

1. World Economic Forum, Davos: „The Global Risks Report 2017”, 12-th Edition

organizații „Cercle des Economistes”, sub președinția lui Jean-Hervé Lorenzi:

„De câțva timp, un vânt rece, rău prevestitor suflă asupra lumii, deseori tratat cu indiferență. Ca întotdeauna, istoria ne joacă feste dezvăluindu-ne că ceea ce ni se părea etern nu este nimic altceva decât un scurt moment al existenței noastre. O multitudine de schimbări ne ia prin surprindere, deși ar fi trebuit deja să le cunoaștem. Sunt schimbări de ordin tehnologic și geostrategic. Cu sau fără voia noastră participăm la construcția unei alte lumi, în care războaiele comerciale, destrămarea Uniunii Europene și invazia migratoare caracterizează o nouă structură globală asupra căreia giganții Net-ului încearcă să-și impună regulile și interesul. Aceste schimbări nu afectează doar creșterea economică, ci transformă lumea dintr-o comunitate stabilă într-una instabilă și periculoasă. Intrăm într-o perioadă în care vor exista multe și grave tensiuni, dar, din păcate, nu avem capacitatea de a le controla prin dialog și consens.”²

Din prezentarea acestor importante și autorizate opinii privind impactul schimbărilor majore ale perioadei pe care o parcurgem asupra ansamblului economiei mondiale nu trebuie să lipsească nici aceea a oracolului Nouriel Roubini, devenit celebru prin modul în care a prevăzut, înaintea tuturor, declanșarea mării crize din 2007-2008. Într-un interviu din 10/07/2018 a afirmat că „marile schimbări structurale și geopolitice îmi dau certitudinea că vor fi în curând resimțite prin intrarea economiei globale într-o recesiune de lungă durată”.³

Desigur, toate aceste avertismente ar trebui să fie serios luate în seamă, dar ar trebui remarcat și faptul că lumea economică mondială a mai trecut prin ample și importante schimbări, însă niciodată nu au fost analizate și comentate atât de obsesiv ca în prezent.

Sunt oare elemente structurale mai speciale, este efectul reîntoarcerii la epoca Războiului Rece, sau doar o temă „la modă” a

2. „Les métamorphoses du monde”, Cercle des Economistes, Aix-en-Provence, 6-8/07/2018

3. „How seriously should we take Roubini’s doomsday predictions „, Interview to *WJS.com*, 10/07/20

lumii academice și politice occidentale? Sunt schimbările previzionate într-adevăr de esență, sau doar de conjunctură? De ce ar merita aceste schimbări mai multă atenție și analiză decât cele din trecut?

Fără a mai analiza schimbările importante de după Primul Război Mondial, de după criza din 1929-1933 sau de după cel de-al Doilea Război Mondial, să ne amintim totuși de momentul istoric al schimbării ansamblului lumii economice mondiale, cauzate de căderea economiei comuniste și de trecerea a aproape o jumătate de miliard de oameni de la economia centralizată la cea de piață⁴. Reacțiile, analizele sau previziunile nu au fost nici pe departe la nivelul importanței fenomenului. S-au evidențiat doar discuțiile generate de diverse personalități politice și academice sau de instituții financiare internaționale pe tema așa-zisului „model al tranziției”, imaginat de către Jeffrey Sachs.

De ce se acordă atât de multă atenție schimbării actuale?

Un posibil răspuns ar putea fi dat de îngrijorarea față de direcția pe care ar avea-o efectele schimbării. Sunt aceste efecte în direcția îmbunătățirii felului în care funcționează modelul relațiilor de pe piața internațională, cu consecințe pozitive asupra nivelului general de dezvoltare și prosperitate sau, invers, sunt în direcția înrăutățirii și a deprecierei situației actuale?

Un alt posibil răspuns ar putea fi dat de capacitatea acestor schimbări de a avea efect global și pe termen lung. Altfel spus, sunt aceste schimbări capabile să transforme esențial modelul economiei globale prin înlocuirea lui cu un alt tip de model, sau doar au efect pe termen scurt ca răspuns la unele probleme de strictă actualitate (de exemplu politica tarifară Trump), păstrând elemente esențiale ale modelului neoliberal?

În sfârșit, un alt posibil răspuns ar putea fi dat aplicând metoda „quid prodest”. Evident, schimbările pot fi favorabile sau nefavorabile unora, așa cum pot fi favorabile sau nefavorabile altora. Toate schimbările importante din ultimul secol, pe care le-am menționat mai sus, au avut ca obiectiv redemararea mecanismului economic fie

4. Vezi: Bogdan Murgescu – „România și Europa”, Polirom, 2010

în urma unui dezastru violent (războaie, crize), fie în urma eliminării conștiinței a unui model perimat (ieșirea fostelor țări comuniste din modelul centralizat). Obiectivul acestor schimbări a fost, indiscutabil și unanim acceptat, îmbunătățirea funcționării mecanismului economic și prosperitatea cetățenilor. Mai mult, acest obiectiv a avut caracter general, fiind adresat tuturor actorilor implicați, fie ei state naționale, instituții sau cetățeni. Chiar dacă, în timp, s-au dezvoltat diferențe, decalaje sau chiar discriminări între acele grupe de actori economici și sociali, schimbările au fost inițial acceptate de către toți ca fiind benefice și echilibrate.

În cazul schimbărilor actuale, situația este alta. Există deja un partizanat pe fundalul existenței unor interese și obiective diferite. Statele Unite doresc o schimbare, Uniunea Europeană o alta, iar China dorește una ce nu le-ar favoriza pe primele două. Interesele diferite pot genera abordări diferite – ceea ce Statele Unite consideră normal și pozitiv, pentru Uniunea Europeană poate fi anormal și negativ.

Încercând să descifrăm atenția extraordinară dată actualelor schimbări, ar mai trebui adăugat un element, acela al apariției și dezvoltării exponențiale a doi factori aproape inexistenți cu 25-30 de ani în urmă, dar a căror evoluție viitoare poate fi din ce în ce mai greu de controlat. Ponderea efectului lor asupra economiei globale este enormă și în continuă creștere iar capacitatea actuală de gestionare a dinamicii lor este mai mult decât insuficientă.

Este vorba despre impactul deprecierii mediului natural și despre impactul revoluției numerice și al robotizării.

Fără îndoială, conștientizarea dificultăților majore pe care umanitatea le va avea în viitorul apropiat de a reglementa problemele deprecierii mediului, ca și de a se adapta la problemele ridicate de stadiul 4.0 al revoluției industriale determină o stare de angoasă față de orice schimbare și o preocupare fără precedent, poate prea negativistă, pentru evidențierea unor posibile crize sau dezastre economice consecutive schimbărilor.

Încă din perioada anilor 2000, știința economică, împreună cu aportul cercetării istorice, sociologice și politologice au pus în discuție

problema schimbărilor inevitabile pe care „lumea” le va parcurge ca urmare a raportului dintre sistem economic și idei socio-economice, plecând de la efectele sau consecințele pe care le va avea dispariția aproape completă a comunismului după 1990. Accentul s-a pus pe faptul că dispariția acestuia a condus și la dispariția concurenței/contradicției dintre socialism și capitalism, ceea ce a oferit capitalismului posibilitatea instaurării ideilor sale socio-economice în poziție de monopol absolut asupra arhitecturii și funcționării modelului global al economiei mondiale.

Un alt pilon de rezistență al studiilor din acea perioadă era acela al schimbării profunde a lumii ca urmare a trecerii puterii economice de la suportul capitalului material la cel al capitalului imaterial.

Conform acestor studii, schimbările paradigmei economice și sociale au însemnat în istoria ultimului secol și schimbări ale gândirilor socio-economice dominante.⁵ Pe parcursul a mai mult de șaptezeci de ani a coexistat o gândire socio-economică de sorginte marxist-leninistă în zona europeană dominată de fosta Uniune Sovietică, în Asia și chiar pe continentul american cu o gândire socio-economică din țările occidentale, de sorginte capitalistă schimbată pe parcursul diferitelor etape ale revoluției industriale.

Într-o abordare globală, evoluția lumii pe parcursul ultimului secol poate fi divizată în trei mari etape de schimbări, sau „faze istorice ale schimbării”, cum le-a denumit istoricul britanic Eric Hobsbawm.⁶

Prima fază, denumită „catastrofică”, începe cu Primul Război Mondial (1914) și se termină după cel de-al Doilea Război Mondial.

A doua fază, care a durat între 25-30 de ani, este cea „glorioasă”, caracterizată de o extraordinară creștere și dezvoltare economică ce a generat transformări și schimbări sociale într-o viteză și o amploare nemaicunoscute până atunci în istorie, ceea ce îl determină pe Hobsbawm să o denumească chiar „epocă de aur”.

5. Volumul „Nouveau millénaire, Défis libertaires”, 2006, Edit. par Jacques Chonchol, prof.émérite à Sorbonne.

6. Eric Hobsbawm: „Globalisation, Democracy and Terrorism”, Yale University Press, 2012

A treia fază începe pe parcursul deceniului șapte al secolului trecut și continuă în prezent. Este faza „insecurității și a crizelor”, a descompunerii morale și a instabilității la nivel global.

Pe parcursul fazei glorioase ideile socio-economice dominante în Occident erau expresia „unui tip de capitalism controlat de către Stat”.⁷ Reformele acelei perioade au avut ca obiect corijarea exceselor pieței și temperarea violenței luptei concurenționale. Statul se manifesta ca un arbitru al relațiilor de piață iar sub presiunea revigorării mișcărilor sindicale, a avut numeroase inițiative legislative de îmbunătățire a condițiilor de muncă, de salarizare, de asistență socială și de stimulare a investițiilor în vederea creării de locuri de muncă.

Atât Eric Hobsbawm, cât și Michel Albert remarcă o schimbare radicală a rolului Statului, mai ales după declanșarea crizei din 2007-2008. Ideea socio-economică dominantă a acelei perioade nu mai constă în considerarea Statului ca „protector” al libertății economice și al bunului arbitru pe piață, ci ca un „element parazitar” al ansamblului economic și o frână a procesului de creare a profitului.

Este începutul unei ample schimbări prin care capitalismul preia rolul statului, momentul intrării în faza pe care Michel Albert o numește „capitalismul înlocuiește Statul”.

Principiile de bază ale acestei faze sunt de natură neoliberală și se rezumă în câteva cuvinte: „Piața este bună, Statul este rău!”.

„Dacă în faza anterioară protecția socială era considerată ca un progres al ideilor socio-economice, acum, sub „conducerea pieței” politicile sociale sunt considerate periculoase pentru sănătatea morală a națiunii deoarece încurajează nemunca, absenteismul și parazitismul. Dacă fiscalitatea era considerată ca o sursă esențială a colectării bugetare și ca un element de echitate în distribuirea veniturilor, acum este considerată o povară nejustificată pe umerii capitalului.”⁸

Caracteristică este și o altă schimbare majoră, aceea a faptului că puterea economică este din ce în ce mai puțin bazată pe elemente de natură materială (pământ, resurse naturale și minerale, mașini și

7. Michel Albert: „Capitalisme contre Capitalisme”, Seuil, 1998

8. Ibidem

echipamente, clădiri, etc) și tot mai mult pe elemente imateriale cum sunt: informația, know-how, tehnologia avansată, știința comunicării, marketing, publicitate etc.⁹

Este considerată una dintre cele mai importante schimbări pe care lumea contemporană le-a cunoscut și ale cărei consecințe sunt excepționale pentru proiectarea direcției de dezvoltare pentru întreaga perioadă a secolului XXI.

Este schimbarea de la puterea absolută a economiei materiale la o nouă putere, aceea a economiei dematerializate.

Tendința ultimelor decenii, de orientare mai accentuată a economiilor avansate occidentale și sud-est asiatice spre o prioritizare a dezvoltării sferei serviciilor, adică spre ceea ce unii cercetători numesc „capitalisme serviciel et cognitif”¹⁰, a reliefat rolul din ce în ce mai important al sectorului terțiar în crearea PIB-ului. Este și o explicație a faptului că economiile avansate au un nou factor de avantaj comparativ pe piața globală, acela al ponderii mai mari în ansamblul procesului de reproducție a sectorului informatic și a altor elemente și factori de influență din zona dematerializării, consecințe și efecte ale procesului de cunoaștere și de informare.

În consecință, gradul de dezvoltare economică și a potențialului economic al economiilor naționale sau al zonelor de integrare economică este din ce în ce mai mult analizat și evaluat nu prin prisma cantitativă a producțiilor materiale, cum era cazul indicatorilor producției pe cap de locuitor, ci prin prisma calitativă a factorilor de capital intangibil sau imaterial.¹¹ Aceștia pot fi: capitalul uman, social, gradul de atractivitate pentru clienți sau investitori, puterea competițională, stabilitatea financiară, cercetarea și dezvoltarea, compatibilitatea cu standardele calității mediului, etc.

Capitalul imaterial este un element nemonetar și fără substanță fizică ce este constituit de stocul de informații și cunoștințe pe care

9. Vezi: Mircea Coșea – „Lumea se schimbă”, *Lettre Internationale*, 105/2018

10. Conferința internațională „Vers la société post-industrielle”; Paris, 29 mai 2006

11. Jonathan Haskel and Stian Westlake – „Capitalism without capital”, *Princeton University Press*, 2017

il deține entitatea economică (firmă, națiune, etc). Pentru a i se da o conotație contabilă, capitalul imaterial poate fi denumit *active nemateriale*. Termenul de „capital intangibil” utilizat în unele cazuri pentru capitalul imaterial subliniază ideea conform căreia aceste elemente de capital sunt greu identificabile din punct de vedere al valorilor contabile.

Capitalul imaterial s-a impus în ultima parte a secolului trecut ca fiind un factor de succes nu numai în cazul unor firme sau întreprinderi, ci și în cazul unor economii naționale sau ale unor entități zonale de integrare. Dacă în perioada 1960-1980 statisticile internaționale încă acordau, în analiza potențialului economic, atenție prioritară factorilor materiali, cum ar fi capitalul industrial, potențialul de materii prime, ca și altor elemente de potențial material tangibil și cuantificabil contabil, ulterior analizele s-au orientat din ce în ce mai mult spre „potențialul de capital imaterial”, adică spre activele necorporale care participă la realizarea rentabilității, dar a căror valoare nu apare în contabilitate.

În 2006, Banca Mondială a publicat un Raport asupra valorii globale (wealth of nation) a 152 de țări. Pentru prima dată în istoria analizelor de comparabilitate internațională, acest raport descompune „wealth of nation” în trei componente: capitalul imaterial, capitalul natural și capitalul material. Valoarea/bogăția unei țări este deci concepută de către Banca Mondială ca fiind suma celor trei componente.¹²

Există mai multe metode de clasificare a activelor nemateriale, dar indiferent de modul în care sunt structurate, toate clasificările au remarcat trei caracteristici esențiale ale activelor imateriale: toate sunt generatoare de surplus de profit și avantaje concurenționale, toate sunt dificil de cuantificat contabil conform actualelor norme de contabilitate sau conturi naționale, toate sunt într-o situație ambiguu definită în legislația dreptului de proprietate.¹³

12. „Where is the Wealth of Nations? Measuring capital for 21-st century”, *World Bank Publications*, 2006

13. OECD, „Actifs immatériels et création de valeur”, 2006

Conform clasificării franceze în vigoare, cel mai des utilizată la nivelul UE, capitalul imaterial este structurat în trei categorii generale: capital uman (calificare, experiență, expertiză, management, relații interpersonale, motivație, devotament, etc.); capital structural (cultura de companie, comunicarea internă, organizarea, inovația, etc.); capital relațional (relațiile cu acționarii, cu părțile interesate, clienții, furnizorii, societatea, etc.).¹⁴

Dacă pentru studiul și analiza economică problema clasificării capitalului imaterial se consideră rezolvată, situația nu este aceeași în ceea ce privește cuantificarea sa contabilă, ca și evaluarea rolului și a ponderii sale în ansamblul procesului economic, fie el la nivel micro-sau macroeconomic. Este din ce în ce mai evident faptul că analiza din punct de vedere contabil este necesară, deoarece s-a estimat că la nivelul economiilor dezvoltate resursele imateriale reprezintă în medie cca. 70% din activul firmelor și cca. 50% din potențialul lor concurențial.¹⁵ Una dintre cele mai evidente dificultăți pe care le creează carența evaluării contabile a imaterialului este aceea a determinării corecte a valorii de tranzacționare a unei firme, așa după cum arată evoluția indicatorului PBR (Price to Book Ratio), adică raportul dintre valoarea de bursă (Price), pe de o parte și valoarea contabilă (de piață) a firmei (Book), pe de altă parte. S-a constatat că există o mare diferență între valoarea de piață/bursieră a firmelor și valoarea care apare din contabilitatea lor. Dacă această diferență era la nivelul anului 1970 de cca.1,1 în favoarea valorii de piață, în 2017 a ajuns la cca 2,5.¹⁶ Această diferență este considerată o consecință a faptului că mare parte din capitalul imaterial al firmelor nu este inclus în evidența contabilă, deși se află într-un evident trend de creștere.

Există însă un progres în direcția contabilizării imaterialului. Acesta se datorează eforturilor începute în jurul anilor 2005-2007 la nivelul Uniunii Europene și al Instituțiilor Financiare Internaționale

14. Portail de l'IE. Centre de ressources et d'information sur l'intelligence économique et stratégique, Le Rapport Levy-Jouet, 2006

15. Ernst&Young Report, New York, 2005

16. Analiză realizată pe un eșantion de 500 de firme pe indicatorul S&P500 NY (International Financial Reporting Standards, 2018)